

Dunja Fališevac
Kaliopin vrt: Studije o hrvatskoj epici

MJESTO EPIKE U HRVATSKOJ RENESANSNOJ KNJIŽEVNOSTI U DUBROVNIKU

I.

Hrvatska književna historiografija, od Medinija (1902.),¹ Vodnika (1913.),² i Lozovine (1936.)³ pa do Ježića (1944.)⁴, Kombola (1945.)⁵, Franičevića (1983.)⁶ i Frangeša (1987.)⁷ relativno je precizno i detaljno opisala i analizirala niz, elemenata hrvatske renesansne književnosti, osobito dubrovačkog segmenta: povijesne okolnosti nastanka, geografsku rasprostranjenost, sociološke specifičnosti, odredila je najznačajnije predstavnike, a pozabavila se i onima manjima, uspostavila je estetsku hijerarhiju važnijih ostvarenja, procijenila je doprinos renesansne književnosti, osobito dubrovačke, nacionalnoj kulturi. Isto je tako književna povijest detaljno opisala komparativne relacije, europske poticaje i inspiracije, te pokazala odnos hrvatske renesansne književnosti prema talijanskoj renesansi, ističući uvijek modernost dubrovačke dionice u odnosu na književnost ostalih hrvatskih književnih regija, kao što je osvijetlila hrvatsku renesansnu književnost i po vertikali: uočene su veze s hrvatskim i europskim humanizmom, a i s medijevalnom književnom kulturom, kako europskom tako i hrvatskom s jedne, a s baroknim razdobljem s druge strane. Jedino što je ostalo koliko-toliko izvan domašaja interesa književnopovijesnih opisa jest genološki aspekt hrvatske renesansne književnosti, odnosno određenje i analiza žanrovskog sastava hrvatske književnosti 16. stoljeća, što je i razumljivo imamo li na umu daje genologija relativno mlađi legitimni ogranak književnopovijesna opisa neke nacionalne književnosti.

Određivanje i definiranje generičkog sastava hrvatske renesansne književnosti, kako u cjelini, tako i za svaku književnu regiju posebice, značajno je iz nekoliko razloga: kao prvo, hrvatska renesansna književnost, osobito dubrovačka, upravo svojim razvedenim i u odnosu na talijansku književnost ažurnim žanrovskim sastavom - možda bolje i jasnije nego nekim drugim karakteristikama - nedvojbeno pokazuje da se hrvatska književna kultura u 16. stoljeću ravnopravno uključila u tijekove zapadnoeuropske književnosti i umjetnosti. Zatim, uspostavljanje genološke slike ranog hrvatskoga književnog novovjekovlja može pomoći preciznijem opisu odnosa hrvatske renesanse prema sljedećim razdobljima hrvatske književnosti, točnije prema baroku i klasicizmu, kao što može pomoći procjeni doprinosa hrvatske književne renesanse u kontekstu europske književne renesanse. Zatim, popis rodova i vrsta u kojima je hrvatska renesansa participirala može osvijetliti imanentne poetološke koncepcije koje je hrvatska šesnaestostoljetna književnost ostvarivala, a analiza žanrovskog korpusa omogućuje i detaljnije određenje zadataka i funkcija koje je pojedina književna vrsta odnosno hrvatska renesansna književnost u cjelini obavljala. Izdvajanje i omeđivanje pak žanrovskog korpusa jedne književne regije, konkretno dubrovačke, i usporedba tog korpusa s generičkim sastavom književnih djela ostalih regija nacionalne kulture omogućuje procjenu sudjelovanja svakog pojedinog kulturnogeografskog segmenta u nacionalnoj kulturi proučavanog razdoblja, odnosno ocjenu stupnja razvitka književne kulture pojedine regije i uspostavljanje kategorija centra i periferije hrvatske književne kulture kao cjeline na samim počecima ranog

novovjekovlja.

Pokušamo li uspostaviti što detaljniji popis renesansnih žanrova u dubrovačkoj književnosti i usporediti ga s cjelokupnim generičkim sastavom hrvatske književne renesanse, krećući se diobenom linijom: rod - vrsta -podvrsta, dobit ćemo razvedenu i žanrovima bogatu i bujnu sliku dubrovačkog renesansnog književnog korpusa u kontekstu cjelokupne hrvatske šesnaestostoljetne književnosti, a usporedbom žanrovske slike književnosti dubrovačke regije s ostalima moći ćemo razabrati i odrediti intenzitet sudjelovanja dubrovačke književnosti u modernim renesansnim strujanjima. Određivanjem pak starosti i trajanja svake pojedine vrste i podvrste, njihove provenijencije, strukture, stupanja estetičnosti, eventualnih mijena koje je pojedina vrsta na nacionalnom tlu zadobivala i prolazila može se uspostaviti relevantan instrumentarij koji će pripomoći rekonstruiranju poetološke svijesti renesansnog perioda, kao i sociološkog statusa svake pojedine vrste, iz čega se pak može osmisлити slika čitateljske publike s kojom je i na koju pojedina vrsta računala te kakvu je društvenu ulogu obavljala. Isto tako činjenica pojave ili izostanka nekog žanra, promatrana iz vizure nadregionalnog kulturnog i političkog prostora, omogućit će rekonstrukciju »mjesta u životu« i izvanknjiževnih zadataka koje je pojedini žanr u određenoj sredini trebao obaviti, odnosno pomoći će uspostavljanju nekih socioloških i kulturnopovijesnih parametara relevantnih za rekonstrukciju slike epohe.

II.

Kao i brojne druge činjenice, i žanrovski sastav hrvatske renesansne književnosti nedvojbeno svjedoči da su se tijekom 15. i 16. stoljeća na hrvatskom jugu, na dubrovačko-dalmatinskom prostoru, počela ostvarivati djela u književnoestetskom pogledu toliko značajna da su poetološke norme i kanoni koje su ona realizirala kao i funkcije koje su obavljala bile produktivne do kraja 18. pa i u prvj polovici 19. stoljeća. No, pođimo redom.

Epska djela koja opjevavaju neki za društenu zajednicu važan događaj, relativno opsežna i u normiranu stihu, javljaju se u hrvatskoj književnosti tek u drugoj polovini 15. stoljeća, u doba nastajanja latinske književnosti humanizma, koji je zahvatio dalmatinske gradove i Dubrovnik. Kao i druge grane umjetnosti i književnosti, i hrvatska narativna književnost u stihu razvija se u našim krajevima pod utjecajima i poticajima iz Europe, prvenstveno iz susjedne Italije, gdje su otkrivanje Homerovih epova, novo čitanje i razumijevanje Vergilija i drugih antičkih epskih pjesnika, ali i epska ostvarenja kršćanskih pjesnika, potakli oblikovanje novovjeke epske književnosti. Kako je u prostoru hrvatske književne kulture humanizam, kao i u drugim europskim zemljama, oživio i obnovio svijest o trojnoj diobi književnosti i književnim rodovima povratio one sadržaje i funkcije kakve su, uglavnom, rodovi imali u antici, tako se s počecima humanističke latinske književnosti u Hrvata podudara i rađanje svijesti o visoku mjestu epa u hijerarhiji književnih vrsta. Ta svijest o dominantnoj ulozi epa početkom 16. stoljeća razvidna je i u epskim ostvarenjima na nacionalnom jeziku, o čemu nedvojbeno svjedoči Marulićeva *Judita*, po strukturi biblijsko— -vergijanski ep kojem su bili namijenjeni važni društveni zadaci. Međutim, kršćansko-vergilijanski epski model na hrvatskom jeziku u Dubrovniku nije bio produktivan, iako su u latinskoj epici hrvatskog humanizma u Gradu nastala iznimno važna i vrijedna djela, djela kao što su *De vita et gestis Christi* Jakova Bunića i *De morte Christi* Damjana Benešića. Isto tako inače bogata žanrovska slika hrvatske renesansne epike pokazuje da ni drugi epski modeli u dubrovačkoj sredini nisu bili produktivni te da je dubrovački segment relativno skromno i na specifičan način sudjelovao u epskoj produkciji: u cjelokupnoj epskoj slici hrvatske renesanse dubrovačka je šesnaestostoljetna naracija - kako u stihu tako i u prozi - s iznimkom Mavra Vetranovića, vrlo skromna. Tu činjenicu lijepo pokazuje katalog cjelokupne hrvatske epike renesansnog razdoblja koji čine sljedeće narativne vrste:

1. *biblijsko-vergilijanski ep* (M. Marulić: *Judita*)
2. *povijesno-vergilijanski ep* (B. Krnarutić: *Vazetje Sigeta grada*)

3. *povijesno-kronički spjev* (A. Sasin: *Razboji od Turaka*)
4. *alegorijsko-peregrinacijski ep* (M. Vetranović: *Piligrin*)
5. *stihovana ljubavna pripovijetka* (Krnarutić, Zlatarić)
6. *putopisni spjev* (P. Hektorović: *Ribanje i ribarsko prigovaranje*)
7. *epilij* (M. Marulić: *Susana*)
8. *opisno-narativne pjesme* (M. Vetranović, Dž. Držić, A. Sasin)
9. *pastoralno-idilični roman* (P. Zoranić: *Planine*)
10. *kraće epske pjesme* (M. Marulić, M. Vetranović)
11. *kronika* (F. Črnko: *Podsjećanje i osvojenje Sigeta*; A. Vramec: *Kronika*; J. Baraković: *Jarula*).

Navedeni popis odmah će pokazati da u dubrovačkoj renesansnoj književnosti nisu zastupljena dva najvažnija i po strukturi i izvanknjiževnim zadaćama najznačajnija oblika: biblijsko-vergilijanski i povijesno-vergilijanski ep, koji su epski oblici na hrvatskom tlu bili produktivni izvan Dubrovnika: Marulićeva *Judita* vezana je uz Split, a Krnarutićevo *Vazetje Sigeta grada* uz Zadar.

Jedino epsko djelo koje u dubrovačkoj književnoj regiji obrađuje povijesnu temu Sasinovi su *Razboji od Turaka*, djelo narativna struktura kojeg nije utemeljena u poetici vergilijanskog epa, nego slijedi strukturu kroničkog izvješćivanja o aktualnim povijesnim zbivanjima (austrijsko-turski rat 1592. - 1606.), a komponirano je kao niz nepovezanih epizoda, bez jedinstvene fabule, pridržavajući se kronologije ratnih događaja, bez pripovjedača koji bi prema pripovijedanom zauzeo određeni stav i koji bi iz naracije o aktualnim povijesnim događajima deducirao neku profiliranu koncepciju povijesti. Prepustivši naraciju o pojedinim ratnim epizodama vili, narativnom elementu preuzetom iz folklorne književnosti, Sasin je cijelom djelu dao pomalo i pučki karakter, a ugrađujući u djelo vlastito ja, sebe kao pisca i građansku osobu u »ja«-formi, koje ja podsjeća na lik iz alegorijsko-peregrinacijske epike, Sasin je svojem izvješću dao obilježja pastoralno-idiličnog pa i fikcionalno-imaginarnog, bez većih pretenzija na tematiziranje političke zbilje, bez težnje da izrazi osobni politički stav i da daje procjenu političke suvremenosti. Stoga to djelo ne možemo smatrati onakvim tipom epskog djela koje je od odlučujućeg značenja za život jedne zajednice., ne možemo ga atribuirati povijesnim epom, nego samo povijesnim spjevom ili kronikom koja ne teži razvijanju kompleksnije i narativno razvedenije narativne strukture.

Činjenica da je u razdoblju dubrovačke renesanse Sasinovo djelo jedino djelo s povijesnom temom nameće pitanje gotovo posvemašnjeg izostanka povijesnog epa u šesnaestostoljetnoj dubrovčakoju književnosti. Razloge tome možemo tumačiti na razne načine: povijesnog epa nema bilo zato što slobodna država u doba gospodarskog i kulturnog prosperiteta nije bila vitalno zainteresirana za aktualnu političku stvarnost jer je živjela u relativnoj sigurnosti i zaštićenosti, bilo zato što je tema kršćansko-turskih sukoba za državu koja je politički bila ovisna o Porti bila tabuirana i potencijalno kompromitantna, bilo zato što povijesni ep, kao književna vrsta određena primarno svojim društvenim i političkim sadržajima te idejnim i ideološkim zadaćama, u razigranoj, estetičkim i esteticističkim motivacijama književnog teksta zaokupljenoj dubrovačkoj renesansnoj sredini, u sredini obuzetoj u to doba prvenstveno ludičkim, igralačkim shvaćanjima književnosti nije našao znatnijeg odjeka. Povijesna i politička tematika u dubrovački segment hrvatske epske književnosti ući će, i to na velika vrata, tek s Osmanom. Jedini politički tekstovi koji nastaju u dubrovačkoj renesansnoj sredini su satire i narativno-refleksivne pjesme Mavra Vetranović, pa i tim dijelom književnog opusa, kao uostalom i brojnim drugim značajkama svojega djela taj pjesnik zauzima

posebno i specifično mjesto u renesansnom Dubrovniku.

Velikoj narativnoj strukturi Vetranović je pak namijenio drugu temu: alegorijsko-religiozno-pelegrinacijsku koja govori o čovjeku kao pojedincu i mogućnosti njegova spasa. Njegov je spjev *Piligrin* tako jedino značajno i smislovima bogato epsko djelo dubrovačke renesanse, puno neprozirne i očigledno iz srednjovjekovlja tradirane simbolike i emblematike, spjev koji alegorijom putovanja slijedi medievalne peregrinacijske vizije i dantesknu temu o čišćenju duše i mogućem spasu. *Piligrin*, u 4374 dvanaesterca, nije tiskan za autorova života i nije dovršen, a smisao njegova sadržaja ni do danas nije jednoznačno protumačen. Milorad Medini, koji je simboliku i alegorični smisao djela pokušao razrješiti kršćansko-teološkim ključem, isticao je da je riječ o originalnom djelu, o djelu koje se ne oslanja na talijanske uzore. Po njemu, zamisao je djela »(...) da nam prikaže čovjeka u vječitoj borbi i težnji za srećom«.⁸ *Piligrin* je, naime, alegorijsko djelo u kojem se pripovijeda o putovanju naslovnog junaka po fantastičnim predjelima i neobičnim zgodama koje na tom putovanju doživljava. Iako se u Vetranovićevu djelu razabire srednjovjekovna tradicija djela peregrinacijske tematike, u kojima su putovanja simbolizirala čišćenje duše -neprozirna simbolika i emblematika *Piligrina* postavlja Vetranovićevo djelo na posebno i izuzetno mjesto u kontekstu hrvatske rane novovjeke epike.

Tako je od brojnih renesansnih podvrsta epa u dubrovačkom segmentu ostvarena samo jedna, osebujna i do danas po smislu neodgonetnuta podvrsta, normirana ne po antičkim uzorima, već očigledno po medievalnim, s religiozno--teološkom funkcijom i duhovno-spiritualnim značenjima, pa kao takva i bez većeg značenja za život zajednice u cjelini.

Od manjih epskih vrsta u Dubrovniku su u doba renesanse bile produktivne barem dvije: ljubavna pripovijetka u stihu, te opisno-narativna pohvalnička pjesma: prvu vrstu lijepo prezentira Zlatariceva pripovijetka *Ljubav i smrt Pirama i Tizbe*, i po provenijenciji i po tematici istovjetna Krnarutićevoj *Ljubavi i smrti Pirama i Tižbe*, a drugu vrstu Vetranovićev *Galiun* i Sasinova *Mrnarica*, obje po temi i tonu pohvalnice dubrovačkoj mornarici. Bile su proširene i kraće epske pjesme, s različitim temama, kao što su brojni i temama bogati Vetranovićevi narativni sastavi ili pak Sasinove pjesme *San*, *Robinjica* itd. Epilij, kao što je Marulićeva *Istorija od Susane*, dubrovačka renesansa nije proizvela. Ni romana, kao ni u ostalim hrvatskim regijama, s izuzetkom Zoranićevih *Planina*, u Dubrovniku nema. Isto tako izostala su i pastoralna narativna djela kakvo je Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, no pastirsko-idilska tematika u velikoj je mjeri bila produktivna u dramskoj književnosti. Ni proznih ni religioznih kronika, poput Vramčeve *Kronike* ili Barakovićeve *Jarule*, dubrovačka renesansa ne poznaje, vjerojatno zato što se već rano u humanizmu uvriježila norma pisanja povijesnih i kroničkih djela latinskim jezikom, a, vjerojatno, i stoga što je historiografija od samih početaka humanizma u Dubrovniku težila »znanstvenijem« strukturiranju povijesnih sadržaja.

Kratak pregled djela u kojima je naracija dominantni tip diskursa pokazuje da je hrvatska epska književnost u 16. stoljeću u Dubrovniku u odnosu na cjelokupni epski korpus hrvatske renesanse ostvarila samo nekoliko epskih vrsta i podvrsta, a u onim vrstama - biblijsko-vergilijanskom i povijesno--vergilijanskom epu - koje su za hrvatsku književnu renesansu u književnopovijesnom smislu najznačajnije, nije bila produktivna. Vetranovićev *Piligrin* niti sadržajem, niti linearnom naracijom, niti svojim kroničarskim tipom izvješćivanja u kojem je pripovjedač neindividualizirano »ja«, ne upućuje na to da ga je zapahnula moderna,⁹ na antičkim poetološkim koncepcijama oblikovana epska svijest. A i Sasinovo epsko djelo *Razboji od Turaka* govori o ustrajnosti medievalnih poetičkih načela u epici 16. stoljeća: kroničarsko izvješće o povijesnim zbivanjima, slika povijesna svijeta podvrgnuta kršćanskoj eshatologiji samo su neki od takvih elemenata.

III.

U korpusu hrvatske šesnaestostoljetne lirike mogu se katalogizirati ove vrste i podvrste:

1. Ljubavna lirika

- a) trubadursko-petrarkistička (Zbornik N. Ranjine), koja nastaje u tradiciji Petrarke i talijanske kvatročentističke lirike (prva petrarkistička generacija)
- b) petrarkistička lirika, koja osim raznovrsnih petrarkističkih škola susjedne Italije, osobito P. Bemba, slijedi i poticaje iz oživljene antičke i helenističke lirike (II. i III. petrarkistička generacija) te ostvaruje lirske zbornike s ljubavnim i religioznim pjesmama, nadgrobljima, poslanicama, satiričko-kritičkim pjesmama, epigramima razne tematike)
- c) anakreontika (npr. u lirici D. Ranjine i S. Bobaljevića)
- d) pjesme stilizirane na narodnu (S. Bobaljević, D. Ranjina i drugi)
- e) pastoralno-idilična lirika (Zbornik N. Ranjine, D. Ranjina, S. Bobaljević i mnogi drugi)
- f) ljubavna lirika na talijanskom - (L. Paschale, S. Bobaljević, Miho Monaldi)

2. *Pokladna lirika (maskerate)* - pjesme u kojima su govornici pojedine profesije, narodnosti, proročice itd., npr. brojne Jeđupke, Vetranovićeve pjesme u kojima govori Orlača i slično. Autori: M. Pelegrinović, M. Vetranović, S. Bobaljević Glušac, H. Mažibradić, N. Nalješković, A. Sasin, S. Đurđević; mnoge sačuvane pokladne pjesme su adespote.

3. Poslanice

4. *Epigrami* - s različitim temama, od ljubavnih do religioznih i filozofsko-refleksivnih, različite dužine i različitih podvrsta

5. *Satirična poezija (moralna i politička)* - M. Marulić, M. Vetranović, D. Ranjina, S. Bobaljević

6. *Religiozno-refleksivna lirika* (M. Vetranović: Remeta i sl.)

7. *Religiozno-duhovna lirika* (medievalne provenijencije ili pak u slijedu nekih biblijskih formi koje se u renesansni počinju razumijevati kao književni tekstovi):

- a) crkvene pjesme (o Isusu, Mariji i sl.: Zbornik N. Ranjine, M. Vetranović
 - tridesetak pjesama, N. Dimitrović - pjesni duhovne, N. Nalješković - pjesni bogoljubne; teme: temeljne kršćanske dogme, izrazito emocionalni stav lirskog subjekta prema pitanjima vjere)
- b) tumačenja psalama i molitve (Dimitrović - sedam psalama, Vetranović
 - pet psalama, Dimitrović - Tumačenje od očenaša, Š. Budinić)
- c) lamenti (Tuženje grada Hjerolimima, Tuženje grada Budima)
- d) religiozni epigrami
- e) Gospini plačevi

f) kontrasti, prenja (Marulić: Lipo prigovaranje razuma i človika; Poklad i Korizma, s elementima parodije pokladne poezije)

8. *Moralno-didaktična lirika* (Marulić, Vetranović, N. Dimitrović, N. Nalješković)

9. *Religiozni i moralistički epigrami* (N. Dimitrović: Pričice izete iz Svetog pisma i filozofa, M. Marulić, M. Bures(š)ić)

Već navedeni popis lirskih vrsta i podvrsta svjedoči da je lirika u počecima ranog novovjekovlja u hrvatskim zemljama bila vrlo produktiva te da je njezin generički sastav mnogo razvedeniji od onog epike, a osobito je to vidljivo u dubrovačkoj dionici šesnaestostoljetne književnosti. Štoviše, gotovo cjelokupna renesansna liriska produkcija nastaje upravo u dubrovačkoj sredini, tako da ono što za nas znači sadržaj pojma nacionalne renesansne lirike nastaje gotovo u cijelosti na dubrovačkom tlu. Izvan Dubrovnika značajniji su lirici jedino H. Lučić i M. Marulić. Pritom se Lucićeva lirika i svjetovnom ljubavnom tematikom i stilom približava dubrovačkoj petrarkističkoj lirici, koju je hvarski lirik zacijelo poznavao, dok u Marulićevu lirskom korpusu na hrvatskom jeziku nema - barem koliko danas znamo - sačuvanih svjetovnih ljubavnih pjesama. Tako je dionica kvatroćentističkog, kariteanskog petrarkizma, prve škole hrvatskog ljubavnog pjesništva, sačuvana jedino u Dubrovniku, u poznatom Zborniku Nikše Ranjine, koji svjedoči da je već prva generacija hrvatskih petrarkista uspostavila norme i pravila ne samo u odnosu na tematiku i motiviku ljubavne lirike, nego isto tako i s obzirom na stih, stil, retorički repertoar, leksik i drugo. Isto tako književnopovijesni opisi koji ističu da je hrvatska ljubavna lirika slijedila sve faze i gotovo sve škole talijanskog petrarkiranja kao dokaze za svoje tvrdnje ističu, uz liriku H. Lucića, isključivo lirike raznih generacija u Dubrovniku, primjerice D. Zlatarića i D. Ranjinu, za koje se obično ističe da su svoju ljubavnu liriku obogatili temama i motivima tradiranima iz antičke i helenističke lirike, dodajući izrazito ljubavnim temama i one satirično-kritičkog sadržaja i tona i epigramatske strukture. Treća lirsko-ljubavna podvrsta hrvatske renesansne lirike - ona anakreontska - također je zabilježena jedino u Dubrovniku: naći ćemo je među Ranjininim i Bobaljevićevim pjesmama. Još jedna liriska podvrsta, najčešće ljubavne tematike, ali stilizirana na »narodnu«, sniženog registra i pučkija po tonu, potvrđena je jedino u dubrovačkoj regiji: za razliku od Hektorovića koji folklornu poeziju bilježi, najvjerojatnije, kao autentičan dokument vrijedan zapisivanja, dubrovački se renesansni pjesnici folklornom lirikom igraju, svjesni ludičkih mogućnosti što ih lirika daje. Začetnica žanra pokladne lirike - Jeđupka M. Pelegrinovića - nije doduše nastala u dubrovačkoj sredini, ali je tamo našla brojne i oduševljene pristaše i sljedbenike, te bila tako čest izvor citata i oponašanja u mnogovrsnim djelima dubrovačkih pjesnika daje postala gotovo autohtono dubrovačka. Pokladna lirika - čini se - osobito je cvjetala u dubrovačkoj renesansnoj sredini, no, pučka i banalna, često i vulgarna po sadržaju i tonu, iz razumljivih razloga nije velikim dijelom sačuvana. Sve to svjedoči da je lirika - prvenstveno svjetovna - u doba renesanse u hrvatskoj književnosti Dubrovnika bila izuzetno omiljen, popularan i proširen književni rod, a po brojnosti njezinih vrsta i podvrsta možemo zaključiti daje dubrovačka renesansna sredina posjedovala visokorazvijenu literarnu i estetsku svijest, a osobito svijest o ludičkim, igralačkim karakteristikama lirike. Isto tako razvidno je iz žanrovske slike renesansne lirike u Dubrovniku da je upravo u tom segmentu u to doba obavljena jasna sekularizacija hrvatske književne kulture. O toj činjenici svjedoči ne samo svjetovna tematika najvećeg broja lirskih vrsta i podvrsta u renesansnom Dubrovniku, nego isto tako i religiozna lirika koja nastaje u tom prostoru: riječ je o takvim lirskim strukturama koje, osim što teže kršćansko-religioznoj pouci, iskušavaju estetičke dosege prijevodnih i adaptiranih stihova ponajljepših biblijskih dionica: psalama Davidovih. Eminentno humanistički žanr - poslanice - pišu u jednakoj mjeri i dubrovački i izvandubrovački lirici, ali je karakteristično daje najviše poslanica nedubrovačkih pjesnika upućeno u Dubrovnik, dubrovačkim prijateljima ili naprosto gradu Dubrovniku, slaveći njegovu ljepotu, umjetnost i kulturu, što svjedoči da se upravo u doba renesanse Dubrovnik konstituirao u književni i kulturni centar u koji su bile uprte oči nedubrovačkih književnika. Sve navedene činjenice pokazuju da je rod lirskog u hrvatskoj renesansnoj kulturi obavio niz važnih i značajnih zadaća koje su hrvatsku književnost uvele u suvremene poetološke i estetičke tijekove zapadnoeuropske kulture, a nacionalni prostor u prostor zapadne Europe.

IV.

U žanrovskom repertoaru hrvatske renesansne književnosti možemo izdvojiti ove dramske vrste:

1. *Komedija*

a) eruditna (Držićeve komedije, na izvjestan način i Nalješkovićeve *Komedija VII.*, Benetović)

b) seljačka komedija (*Komedija od Raskota*)

2. *Dramska robinja* (Dž. Držić: *Čudan san*, Vetranović: *Dvije robinjice*, elementi Lucićeve *Robinje*, Nalješkovićeve *Komedija III.*)

3. *Drama* (Lučić: *Robinja*)

4. *Farsa* (Nalješkovićeve *Komedija V.* i *Komedija VI.*)

5. *Tragedija* (Držićeva *Hekuba*, Gučetić-Bendeviševićeva *Dalida*, Bunić Babulinova *Jokasta* - prema Euripidovim *Feničankama*, Lukarević Burinina *Atamante* - prema Gir. Zopiju, Zlatarićeva *Elektra* - prema Sofoklu)

6. *Prikazanje* (Vetranovićevo *Uskrsnutje Isukrstovo*, *Od poroda Jezusova*, *Kako bratja prodaje Jozefa*, *Posvetilište Abramovo*, *Muka svete Margarite*, prikazanja koja se pripisuju M. Maruliću, *Tkonska muka*)

7. *Biblijska drama* (Vetranovićeve *Suzana čista*)

8. *Mitološka drama* (Vetranovićeve *Orfeo i Dijana*; Pirna drama iz *Zbornika N. Ranjine*, Nalješkovićeve *Komedija II.* o Paridovu sudu)

9. *Pastoralno-idilična drama*:

a) pastoralna ekloga (Dž. Držić: *Radmio i Ljubmir*)

b) pastoralna drama, pastirska igra (Vetranovićevo *Prikazanje od poroda Jezusova*, Nalješkovićeve *Komedija I.*, Zlatarićev *Ljubmir*, S. Gučetića *Raklica*; F. Lukarevića *Burine Vjerni pastijer*, Držićeva *Tirena*, *Venera i Adon*, *Plakir*, Sasinova *Filide*, *Flora*)

c) prikazanja s pastoralnim elementima (Vetranović)

10. *Komedijica, seljačka lakrdija, pokladna, pirna igra* (Držić: *Novela od Stanca*, Sasin: *Malahna komedija od pira*).

I žanrovska slika hrvatske renesansne drame jasno pokazuje da je i u ovom književnom rodu Dubrovnik uvelike prednjačio pred ostalim hrvatskim regijama u kojima se njegovala književna riječ. S iznimkom hvarske sredine, svjetovne drame nigdje izvan Dubrovnika u renesansnom razdoblju nije bilo, a u Dubrovniku su bili zastupljeni gotovo svi onodobni dramski modeli: i eruditna komedija, o poetološkoj strukturi koje je Držić ostavio eksplicitan zapis u *Skupu*, zatim tragedija, doduše, mahom prijevodna, ali uzmemo li u obzir onodobno estetičko uvjerenje o adekvatnosti originalnog i prijevodno-adaptiranog djela, vrlo važan dokument visokorazvijene

estetičke svijesti koja se nedvojbeno oblikuje na antičkim temeljima. U Dubrovniku nastaju i brojni pastoralni dramski oblici, struktura kojih se izgrađuje kako na antičkim teokritovsko-vergilijanskim uzorima tako i na poticajima suvremene pastoralne produkcije susjedne Italije, svjedočeći da su pastoralno-idilični dramski oblici bili neobično omiljeni i prošireni u Gradu koji je živio sretno i relativno bezbrižno. A Držićev pastoralni model koji je utopijsko-idiličnom uzorku pridodao elemente seljačke lakrdije i na taj način dominantni model ironizirao, nedvojbenim je znakom ludičke zaigranosti renesansne kulture u Dubrovniku. Od srednjovjekovnih dramskih modela u onodobnom Dubrovniku možemo detektirati j edino farsu, realiziranu u Naljeskovićevu dramskom opusu,¹⁰ koja se, međutim, svojim temama i sadržajima lijepo uklapa u svjetonazorske okvire renesansnog čovjeka, ili pak prikazanje, dominantni žanr Vetranovićeva dramskog opusa, medijevalnu strukturu kojeg je renesansni autor modificirao brojnim svjetovnim motivima i sadržajima.

Analiza vrstovnog sastava hrvatske renesansne književnosti pokazuje da epsko, pripovijedanje o događajima važnima za društveni, politički ili religiozni život zajednice, u hrvatskoj šesnaestostoljetnoj epici u Dubrovniku nije ostavilo značajnijeg traga, unatoč razvijenoj humanističkoj epici na latinskom jeziku krajem 15. i u počecima 16. stoljeća. Za razliku od dominantnih oblika hrvatske lirike, a to je prvenstveno ljubavna lirika s brojnim podvrstama, koja se već krajem 15. i početkom 16. stoljeća u dubrovačkom segmentu hrvatske književnosti oblikovala prema modernim, novovjekim lirskim modelima, prvenstveno u duhu petrarkizma, i za razliku od najvažnijeg hrvatskog renesansnog dramskog modela - eruditne komedije, strukturirane prema iz antike obnovljenim i aktualnim komediografskim načelima susjedne Italije - hrvatska narativna književnost u Dubrovniku niti nastavlja tradiciju humanističke latinske epike, niti uvodi nove teme i sadržaje, osobito viteško-ljubavne, kakvi su u susjednoj Italiji bili tada moderni i aktualni (Boiardo, Ariosto), nego u dvije svoje epske vrste s većim pretenzijama konzervira neke srednjovjekovne postupke i neke medijevalne žanrove: kroničarski način izlaganja građe (*Razboji od Turaka*), alegoriju, linearnu kompoziciju, oblikovanje lika kao neindividualizirane ljudske sudbine (*Piligrin*).

Razloge većoj konzervativnosti epskih vrsta u Dubrovniku u doba renesanse možda treba tražiti s jedne strane u prirodi epskog kao književnog roda, to jest u činjenici da epika obrađuje probleme koji su u najužoj vezi s društvenim životom šire zajednice, da je uvijek na neki način u odnosu prema povijesnoj zbilji i svjetonazorskim shvaćanjima vremena te je i njezina sociološka funkcija značajnija od one koju imaju lirske vrste, a takve je teme i takve funkcije dubrovačka renesansna epika iz nekih razloga, najvjerojatnije onih političke prirode, odbijala oblikovati. Isto je tako prihvaćanje i ugledanje na romantično-viteške epove susjedne Italije u hrvatskoj književnosti šesnaestostoljetnog Dubrovnika izostalo. Niti je u Dubrovniku bilo odjeka na Pulcijeva Morgantea, niti na Boiardova Zaljubljenog Orlanda, niti na Ariostova Mahnitog Orlanda. Mogu li se uzroci neproširenosti romantično-viteških spjevova u hrvatskoj književnosti 16. stoljeća u Dubrovniku objasniti nepostojanjem tradicije viteško-romantične pučke epike, kakva je na primjer ona karolinškog ciklusa, ili pak činjenicom da je dubrovačka publika takva djela čitala na talijanskom, ili možda činjenicom da se naprosto nije pojavio velik epski pisac - teško je odgovoriti. Tako je hrvatska epika 16. stoljeća u Dubrovniku ostala i po svojim tematskim i po svojim strukturnim karakteristikama relativno konzervativna, s brojnim mediievalnim elementima, bez ikakva odjeka na onodobne poetološke programe vergilijanskog epa. Pa dok je granica između srednjovjekovlja i renesanse i za rod lirike i za rod drame baš u dubrovačkom segmentu hrvatske renesanse književnosti relativno jasna i oštra, s epikom to nije slučaj: hrvatska narativna književnost 16. stoljeća u Dubrovniku ne nastaje u opoziciji prema poetici europskih srednjovjekovnih narativnih oblika, nego te oblike kontinuiru i razvija ili modificira. Tako, dok je hrvatska epika u doba renesanse izvan Dubrovnika stvorila nekoliko tipova epa, postavila ep na visoko mjesto u hijerarhiji književnih žanrova, zadala epu važne teme kako povijesne, tako i religiozne, stvorila različite tipove oblikovanja priče u siže, oblikovala jasno distancirane epske pripovjedače, opisala bilo povijesne, bilo biblijske, bilo fiktivne junake i junakinje epskih djela, odredila dvostruko rimovani dvanaesterac kao epski stih, oblikovala epski retorički aparat, osposobila se za stvaranje epskih kataloga, poredbi,

kako jednostavnih tako i proširenih, pjesničkih slika, razvedenih opisa mjesta, dinamičnih prikaza sukoba i svih motiva koji pokreću radnju naprijed, navikla čitaoca na retardacije i epizode, pružila mu užitak u opisu junaka i junakinja, vojske i vojne opreme, navikla ga na epske signale kao što su invokacija i početak pripovijedanja in medias res, razvila u čitaocu smisao za priču, bilo preuzetu iz zbilje, bilo fiktivnu - dubrovačka kulturna regija u svemu tome nije sudjelovala. Ta činjenica neobično je kulturološki i sociološki zanimljiva, no zahtijevala bi daljnju razradu.

Dalje, ova je analiza željela pokazati da je upravo na dubrovačkom kulturnom prostoru, unatoč svojevrsnoj konzervativnosti epskih, narativnih djela, obavljena sekularizacija hrvatske književnosti od srednjovjekovnih oblika i funkcija književnog teksta. Iz ove je analize, naime, razvidno daje renesansna književnost u Dubrovniku - prihvaćajući modele antičke i onodobne talijanske književnosti - prva u hrvatskom nacionalnom i kulturnom prostoru razvila onu poetološku svijest koja je književne tekstove opskrbljivala isključivo esteticističkim zadacima. Razlike pak između konzervativnije i medievalnim koncepcijama bliže epike, naracije u stihu, oskudne i opremljene primarno izvanknjiževnim funkcijama, te moderne, na onodobnim poetološkim sustavima izgrađene lirike i drame, oblikovane podjednako i na antičkim i na suvremenim književnim modelima - te razlike pokazuju da su u dubrovačkoj renesansi supostojale književne vrste različite starosti i različite provenijencije, te da su vrstama i podvrstama brojniji, izvanknjiževnim funkcijama neopterećeniji, a estetskim dosezima značajniji bili vrstovni repertoari lirskog i dramskog. Činjenica je, naime, da je nepostojanje »velikih« epskih vrsta, kao i konzervativnost malog broja ambicioznijih narativnih sastava u korpusu dubrovačke renesansne književnosti obrnuto proporcionalno s modernošću lirskih i dramskih vrsta, koje se vrlo rijetko i neznatno oslanjaju na medievalne književne oblike i postupke.

Osim već često isticanih poetološki i književnoestetski-inovativnih elemenata hrvatske lirike i dramske književnosti 16. stoljeća na tlu Dubrovnika, analiza vrstovnog sastava renesansne dionice hrvatske književnosti u njezinu dubrovačkom segmentu govori i o postojanju obrazovane publike, spremne prihvatiti raznolike visokoliterarizirane književne postupke, publike educirane na antičkoj kao i na suvremenoj talijanskoj književnoj kulturi, publike koja je književnu riječ mogla doživljavati kao estetski užitak i ničim izvanknjiževnim opterećenu igru. A činjenica pak nepostojanja visokohijerarhiziranih i izvanknjiževnim funkcijama opremljenih epskih djela navodi na pomisao da ta sredina nije željela govoriti o društvenoj i političkoj zbilji svojega vremena.

1. M. Medini, Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku. Zagreb 1902. [Natrag na tekst](#)
2. B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, Zagreb 1913. [Natrag na tekst](#)
3. V. Lozovina, Dalmacija u hrvatskoj književnosti. Zagreb 1936. [Natrag na tekst](#)
4. S. Ježić. Hrvatska književnost od početaka do danas: 1100-1941., Zagreb 1944. [Natrag na tekst](#)
5. M. Kombol. Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda. Zagreb 1945. [Natrag na tekst](#)
6. M. Franičević. Povijest hrvatske renesansne književnosti. Zagreb 1983. [Natrag na tekst](#)
7. I. Frangeš, Povijest hrvatske književnosti. Zagreb - Ljubljana 1987. [Natrag na tekst](#)
8. M. Medini, nav. djelo, str. 223. [Natrag na tekst](#)
9. O karakteristikama Vetranovićeve spjeva usp. Z. Kravar, Emblematika Vetranovićeve »Pelegrina«, u: Filologija, knj. 10, Zagreb 1980-1981., str. 315-324. [Natrag na tekst](#)
10. Usp. o tome: N. Batušić, Nalješkovićeve Komedija peta i evropska farsa, u zborniku Dani

hvarskog kazališta; Nikola Nalješković i Mavro Vetranović, Split 1988., str. 34-43. [Natrag na tekst](#)